

Регламентираната благодарност към средновековния български войн (По данни от законовите постановки)

Ренета Златева

„...народ, у който този е придобивал титли, който е купувал
благородството си с кръвта на неприятеля, у който бойното поле прославя
рода...”

(“Похвално слово за крал Теодорих”, Магнус Феликс Енодий, VI век)

The regulated gratitude to the Medieval Bulgarian warrior (According to data from the statute law): *The current article provides information about some legal formulations of medieval Bulgarian law, which show the attitude of the Bulgarian society to the warrior. The changing of the original Greek texts from the Bulgarian legislation helps for this problem to be clarified. For this purpose the statute law in the two countries are compared. An attention is paid and to the Serbian legislations, where are searched parallels and differences with the Bulgarian regulations.*

Key words: *Bulgarian warrior, Middle Ages, statute law in Byzantine, statute law in Bulgaria, statute law in Serbia, parallels, differences*

ВЪВЕДЕНИЕ

Държавническите и пълководческите умения на даден народ му предоставят възможност за градивност, за културно израстване и представяне на собствения модел. Неговото утвърждаване и налагане паралелно с чужди, вече добре познати такива, е сред най-трудните мисии. Българският народ обаче успява. Не само на военнополитическата сцена, но и във вътрешнодържавен план той заявява, че уникалността на личния светоглед е важна, недосегаема, сакрална зона. Писмените средновековни разпоредби са изключително значим извор, без който не можем да проследим този мироглед. Част от него е и специфичното отношение на българското общество към пазителя на държавните граници и благоденствието на страната – войнът. Предмет на настоящото изследване са именно онези законови постулати, които съдържат ценни сведения по този въпрос.

ИЗЛОЖЕНИЕ

От Източната римска империя българският народ приема християнската религия, като заедно с нея по нашите земи започва и разпространението на византийски законодателни сборници. Как и докъде те са изцяло възприети, това показват различията между оригиналните разпоредби и променените или изцяло заменени с нови постановки. Без по-старите сведения обаче, сред които са епиграфските надписи, „Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите”, данните на чуждестранни писатели, трудно бихме могли да направим по-точни изводи.

Военните престъпления в предхристиянския период на Средновековна България се санкционират особено строго. Смъртна присъда е отрещена при бягство на войн от сражение или неспазване на заповед за започване на такова [7: 85]. С най-голямата тежест на закона се осъжда и пазачът на държавните граници, който допуска преминето на случаен човек през тях [7: 85 – 86]. Смъртно наказание грози и всеки, който се осмели да предаде на смърт другаря си, с когото дели несгодите в сражение и придобитата плячка след успешни военни действия [7: 87]. Законът постановява същата санкция на войник, който се отнася „немарливо” към своята военна подготовка [7: 91]. Тази информация, дадена в „Отговорите на папа Николай I до допитването на българите” (866 г.), се потвърждава от арабския учен и

пътешественик Ал-Масуди [Данните са от X век, но са базирани на сведения от IX век]: *“Конете, употребявани за война, пасат постоянно свободни по ливадите и никой не ги язди, освен по време на война, и ако намерят човек, който в мирно време сяда на военен кон, го убиват”* [5: 126].

Фактът, че войнът в този период е натоварен с едни от най-значимите задължения и поради това санкцията за неспазването им е най-сурова, не означава, че той не се ползва и с определени преференции, отличаващи го от всички други членове на тогавашното общество. Редица надписи обозначават смъртта на определен пълководец, получил приживе правото да сътрапезничи със самия владетел [1: 179 – 182, 188].

Уважение към паметта на храбреца проличава и от стотния отговор на папа Николай по един от въпросите на княз Борис, откъдето става ясно, че българското общество зачита волята на родителите и другарите да погребат достойно техни близък, загинал в битка, далеч от дома [7: 121].

Тежестта на санкциите за извършени военни престъпления след приемането на християнската религия е облекчена от гледна точка на това, че не се постановяват единствено старите смъртни присъди.

Кражбата на оръжие по време на война според Кормчаята се наказва с бой, докато отмякването на кон отрежда извършителят да бъде продаден [3: 91, 96]. Втората санкция лишава престъпника от неговото лично право на свобода, отделяйки го от родния му дом и близките, което поставя наказанието сред по-суровите.

За разлика от старобългарските правни паметници, в които санкциите са по-чужди, Еклогата постановява предимно членовредителни наказания.

Кражбата на оръжие по време на военен поход или във военен лагер според Екложкото право се наказва с бой, но ако обект на извършеното деяние е кон, тогава на извършителя се отрязва ръката [2: 216; 3: 140].

За равнозначно на убийството сръбските законотворци възприемат предателството на собствената родината. Чрез обесване според Азбучната синтагма се наказва този, който избягва при неприятеля и му съобщава военни планове [4, Състав XVI (буква Р), Глава 21]. В Законника на Стефан Душан се споменава за измяна, като присъдата се поставя лично от царя, което говори за сериозността на наказанието [6: 112 – 113]. Несъмнено, и в българската държава старите закони продължават да бъдат прилагани.

Българското общество умее както да наказва защитниците на държавното благоденствие, така и да ги поощрява. Някои от законовите постановления съдържат в себе си като че ли една благодарност към воина, към неговата доблестна служба в името на народа и държавността.

Оригиналното Екложко постановление [2: 216], според което попадналия в плен войник, принуден да отхвърли християнската си вяра (*апостасия* според византийското канонично и светско право), трябва да бъде предаден на църквата, когато се завърне в своето родно място, се възприема и от българския законотворец [3: 90, 140]. В божията обител той ще има възможността да се покае за верската измяна и да се присъедини отново към лоното на източното православие. Законодателите във Византия и България не предвиждат светско наказание в случая, вземайки под внимание, че деянието става по време на изпълнение на държавен дълг.

След приемане на християнската религия се въвеждат нормативни изисквания към личността на свидетеля по дадено престъпление. Чии показания се считат за “достовърни” е посочено в Титул XIV от гръцкия вариант на Еклогата: “Свидетелите, които имат или положение, или служба, или професия, или богатство по начало са приемливи” [2: 204]. Интерес представлява това, че в текста на славянския превод е

направено важно уточнение – фиксиран е конкретно военният сан [3: 134]. Подобен възглед напълно съответства на психологията на средновековния българин, според който защитникът на държавата би следвало да се ползва с изключително доверие. В крайна сметка, войнът най-добре може да осмисли значението на клетвените показания и тяхната сила, тъй като клетвата е част от ежедневието му.

Според Екложкото право човек може да завещае неписмено имот най-малко пред трима свидетели [2: 181; 3: 127]. При писмена спогодба се изисква същият брой [2: 207; 3: 135]. Допускат се двама свидетели, само когато ранен войник в предсмъртния си час пожелае да се разпорежи с имуществото си, а наблизко няма достатъчно хора [2: 183; 3: 128]. От тази постановка отново проличава по-специфичното отношение към война. Последният намира смъртта си при защита на държавата и поради тази основателна причина той може да се разпорежи пред най-малък брой свидетели.

Третата статия от Закона за съдене на людете урежда поделянето на плячката след сполучливи военни действия [3: 85]. Една шеста част се дава на княза, а останалото се разпределя между обикновените хора, независимо какви са по чин или звание. За жупаните не се предвижда определен дял, а князът поделва с тях своята. Ако някой прояви особена смелост, той бива награден от княза или от воеводата – “който се случи там”.

Прави впечатление, че всички войници получават равна част от придобитите в сражение вещи. Смелостта и себеотрицанието на българина в сражение се възприемат за достойни качества на личността и независимо от това дали е “малък” или “голям”, храбрецът получава своето възнаграждение за вярната си служба. Тази подялба не е предвидена нито в текстовете на Гръцката Еклога, нито в сръбските законодателни разпоредби на Матей Властар и Стефан Душан.

Състав III (буква G) от пета глава на Синтагмата на Властар носи заглавието: “За жена, желаеща да встъпи във втори брак, когато мъжът ѝ е изчезнал без вести в пътешествие или на война” [4]. При посочените обстоятелства на съпругата се разрешава втори брак, когато се докаже, че мъжът ѝ е починал. Това може да стане само чрез полагане на клетва пред Евангелието от страна на хартулария (завеждащ списъка с войниците на определена тема), след което вдовицата изчаква едната година, определена като траур в памет на починалия, и може да встъпи в новия съюз, считащ се за напълно законен. В случай, че не спази определеното време, и тя, и новият ѝ съпруг се наказват като прелюбодейци. Онзи, който излъже, заклевайки се пред Бога, се наказва с отнемане на военната служба, а на завърналия се съпруг се предоставя правото да поиска отново своята съпруга.

От някои постановки в Душановия законник също проличава по-специфично отношение към война. При повикване в съда на войник, който току-що се е завърнал от бойното поле, сръбското законодателство позволява да отложи повикването с три седмици. От текста на това постановление става ясно, че сръбското общество отчита нуждата от възстановяване силите на боеца и необходимостта от лично време, прекарано с най-близките [6: 76 – 77].

Друга разпоредба от Законника на Стефан Душан гласи, че при започнал спор между двама войници по време на поход се забранява намесата на останалите техни другари. Главната идея на това постановление е поставянето на държавното благо на първо място пред личното. Осмелилият се да престъпи закона, се наказва с отсичане на ръцете [6: 76 – 77].

Цитираните разпоредби ни дават възможност да сравним отношението към война в българското и сръбското общества. Определени постановки в законодателствата и на двете страни водят до извода, че на защитника на държавата трябва да се гледа с уважение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Наред с умишленото убийство българският средновековен законодател постановява най-тежки санкции при действия, които биха могли да накърнят държавните символи и устои.

На во йна обществото гледа по особен начин. Неговата мисия да осигурява вътрешно и външно спокойствие за страната е ценена високо. Споменаването му сред достоверните свидетели по време на съдебен процес потвърждава вярата в бореца. Полагането на клетва и спазването на дадената дума са част от задълженията му и като вече привикнал с тях, той дава гаранция за дълбокото осмисляне на понятия като доблест, мъжество и справедливост. Поощряването на тези негови качества от страна на българския законодател се забелязва и при определянето на дела, който юнакът получава след успешно сражение. Не само проявата на особена заслуга, обаче, е обект на възнаграждение. Българското общество отчита факта, че без помощта на всички войници, едва ли индивидуалната сполука би била факт. Това говори за една узряла представа за важността на народностната спойка и единство на нацията.

От прегледа на законовите постановки във Византия, България и Сърбия може да се направи заключението, че в тях има много сходни възгледи относно важността на професията войник. И трите държави показват стремеж в своите нормативни актове към опазване честта и доверието към войника, но най-ярки отпечатъци тази идея има в българското законодателство.

Неслучайно към днешна дата на територията на страната ни има повече от десет населени места, чиито имена имат пряка връзка с осмислянето на военния дълг. Сред тях са: **Войнягово, Войнеговци, Войници, Войнежа, Войника, Войново, Войводиново, Войводино, Войвода, Войница, Войниците** и др. Те ясно очертават запазенения спомен за храбростта и себеотрицанието на българския войн, който поставя на първо място щастieto на родината – Майка България.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бешевлиев, В. Прабългарски епиграфски паметници. София, 1981.
- [2] Благоев, Н. Еклога. София, 1932.
- [3] Бобчев, С. Старобългарски правни паметници. Ч. 1. София, 1903.
- [4] Властарь Матфей. Алфавитная синтагма Матфея Властаря. Москва, 1892.
- [5] Гаркави А. Я. Сказанія мусульманскихъ писателей о славянахъ и русскихъ (съ половины VII вѣка до конца X вѣка по Р.Х.), Санкт Петербург, 1870.
- [6] Зигель Ф. Законник Стефана Душана. Санкт Петербург, 1872.
- [7] Латински извори за българската история. Т. 2. София, 1960.

За контакти:

Ас. Ренета Златева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: rzlateva@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ”
UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV”

ДИПЛОМА

**Програмният комитет на
Научната конференция RU&SU'11
награждава с КРИСТАЛЕН ПРИЗ
“THE BEST PAPER”
ас. РЕНЕТА ЗЛАТЕВА**

**автор на доклада
“Регламентираната благодарност
към средновековния български войн”
(по данни от законовите постановки)**

DIPLOMA

**The Programme Committee of
the Scientific Conference RU&SU'11
awards the Crystal Prize "THE BEST PAPER"
to assistant RENETA ZLATEVA,
authors of the paper
“The regulated gratitude to the Medieval
Bulgarian warrior (According to data from
the statute law)**

**РЕКТОР
RECTOR**

**Проф. д.т.н. Христо Белоев
Prof. DSc Hristo Beloev**

29.10.2011